

ПРИЧИНИ НЕДОРОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ШКОЛЯРІВ

У статті висвітлюється питання взаємозв'язку між творчістю і умовами виховання, розвитком особистісних та пізнавальних якостей. Розглянуто причини недорозвитку творчих здібностей розумово відсталих школярів.

Ключові слова: розумово відстала дитина, пізнавальні процеси, творчі здібності, особистісні якості.

В статье поднимаются вопросы взаимосвязи между творчеством и условиями воспитания, развитием личностных и познавательных качеств. Рассмотрены причины недоразвития творческих способностей умственно отсталых школьников.

Ключевые слова: умственно отсталый ребенок, познавательные процессы, творческие способности, личностные качества.

Одним з найважливіших завдань розвитку освіти є успішна адаптація людини в суспільстві, прояв її як особистості. І власне успішність цієї адаптації залежатиме не стільки від знань, вмінь, навичок, скільки від особистісного розвитку і здатності бути гнучким в розв'язанні самих різних життєвих проблем. Значне місце в цьому належить творчим здібностям.

Як у вітчизняній, так і в зарубіжній психології досліджується творча діяльність, її механізми, фактори, умови розвитку творчих здібностей. Тематика творчості знаходить своє виявлення у численних наукових працях та статтях. Зокрема, відомі такі дослідники творчих здібностей як Л.С. Виготський, О.Р. Лурія, Б.Н. Нікітін, М.С. Певзнер, В.А. Романець, С.Л. Рубінштейн, Н.М. Стадненко, М.І. Чистякова, З. Фрейд, К. Юнг, В. Штерн, Ж.І. Шиф та інші.

В.А. Романець стверджує, що творчість – це боротьба з усім хворобливим, творчість – це прояснення і душевне очищення, катарсис [4].

Творчість розумово відсталих мало вивчалась. Цьому перешкождала думка про те, що ці діти зовсім не здатні до творчої діяльності. Таку думку спростував Л.С. Виготський. Він вважав розвиток творчих здібностей найбільш важливим питанням дитячої психології і педагогіки. Так, зокрема у своїй праці “Основні проблеми

дефектології ” науковець розкриває творчий характер розвитку. Л.С. Виготський стверджує, що процес компенсації дефекту може мати різні наслідки, які залежать від багатьох причин, переважно від співвідношення ступеня недоліку і багатства компенсаторного фонду. Проте, якими б не були наслідки процесу компенсації, за будь-яких обставин розвиток, ускладнений дефектом, є творчим процесом творення особистості дитини на основі перебудови усіх функцій пристосування [1].

Взагалі, творчість – це здатність створювати щось нове з раніше засвоєних елементів, це здатність опиратися на минулий досвід, який у розумово відсталих дітей є бідним [4].

Оскільки між творчістю і умовами виховання, розвитком особистісних та пізнавальних якостей особистості спостерігається тісний взаємозалежний зв'язок, то через недорозвиток пізнавальних процесів і страждає творчість, а низький рівень домагань сприяє зниженню потреби самореалізації особистості, що в свою чергу не спонукає до творчої діяльності.

Первинним дефектом при олігофренії, відповідно до структури аномального розвитку, є сповільненість і слабкість нервових процесів, слабкість замикаючої функції кори головного мозку, інертність нервових процесів, низька пізнавальна активність та низька розумова працездатність, порушення інтегруючої функції кори головного мозку. Все це вимагає від розумово відсталого дитини значно більших зусиль порівняно з дитиною розвиток якої відповідає нормі, для розвитку її творчих здібностей, котрі базуються головним чином на ядрі дефекту.

В творчій діяльності активізовані всі пізнавальні процеси. Саме від їхньої гнучкості значною мірою залежить неспроможність дітей-олігофренів виконувати завдання творчого характеру, що є однією з причин недорозвитку творчих здібностей.

Мотив пізнання спонукає до мислення і розв'язання якоїсь практичної задачі. у розумово відсталих дітей пізнавальні інтереси нерозвинені. Дослідження Н.Г. Морозової показали, що в учнів допоміжної школи можна сформулювати інтерес до процесу виконання пізнавальних задач, але він є пасивним і нестійким. Пізнавальна пасивність дітей-олігофренів є первинним дефектом. Діти рідко самі намагаються розв'язати пізнавальні задачі.

Мисленнєва діяльність розумово відсталих дітей характеризується: уповільненням темпу, інертністю, стереотипністю, конкретністю, некритичністю. Отже, швидкість думки розумово відсталих дітей характеризується сповільненістю. Найпростіші мисленнєві операції у дітей-олігофренів мають також свої особливості. Аналітичні процеси відмічаються бідністю, чим складніший об'єкт, тим бідніший аналіз [3].

Розумово відсталі діти в першу чергу виділяють ознаки, які можуть бути прийняті безпосередньо: тобто ті, які чітко виділяються і не помічають тих, які не виділяються, не усвідомлюють їх як частини, не виділяють функціональних ознак об'єкту. В процесі аналізу учні допоміжної школи не виділяють форми, кольору, матеріалу, відсутня системність і тому одні властивості повторюються декілька раз, а інші пропускаються. Неправильний аналіз призводить до недорозвитку операції синтезу, яка виявляється порушеною через те, що вірно виділені елементи поєднані між собою неправильно. Це відбивається на процесі навчання письму. У нормі аналіз і синтез – дві нерозривні операції. У розумово відсталих має місце розрив між аналізом і синтезом.

Провідним симптомом олігофренії є недостатній розвиток вищих форм пізнавальної діяльності, тобто процесів узагальнення і абстрагування. Розумово відсталим важко абстрагуватися від конкретних несуттєвих деталей, виділяти головне, істотне, відходити від поодинокого і бачити загальне (М.С. Певзнер, Ж.І. Шиф, Б.І. Пінський, В.Г. Петрова, Г.М. Дульнев, В.Я. Василевська та ін.) [5].

Операції абстрагування та узагальнення характеризуються невмінням виділяти суттєві ознаки об'єкту, а також розподіляти об'єкти на групи на основі цих суттєвих ознак. Розумово відсталим дітям притаманна нездатність самостійно приймати рішення в ситуаціях невизначеності, робити власні висновки і доводити їх до кінця. Але не можна сказати, що особливості мислення дітей-олігофренів залишаються незмінними. Під впливом корекційної роботи значною мірою зменшуються недоліки мислення.

Вивчення процесу сприймання розумово відсталих дітей показує, що на його вибірковість впливають як об'єктивні, так і суб'єктивні умови. Серед суб'єктивних умов найсильніший вплив має обізнаність дитини з об'єктом. Діти-олігофрени в першу чергу помічають знайомий об'єкт серед незнайомих, особливо, якщо цей об'єкт пов'язаний з певними позитивними або негативними емоціями. Слід зазначити, чим складніший об'єкт сприймання, тим швидше дитина відволікається від нього.

Своєрідність сприймання розумово відсталих дітей значною мірою зумовлюється бідністю їх минулого досвіду, яка в свою чергу пов'язана з недосконалістю самого процесу сприймання. Сприймаючи оточуючі явища, учні допоміжної школи не виділяють у них істотне, важливе, не класифікують їх певним чином, не відкидають випадкових, побічних асоціацій, які при цьому виникають, тому в пам'яті дитини накопичуються випадково поєднанні враження.

Діти сприймають кожне явище ізольовано від інших, не бачать зв'язку між цими явищами, особливо істотного, внутрішнього, і тому в їхньому уявленні кожне явище значно бідніше, простіше. Часто в них об'єкт виявляється міцно пов'язаним з якоюсь однією ситуацією, в якій він сприймається вперше, і тому під час зустрічі з цим об'єктом у будь-якій новій ситуації в учня активізуються старі зв'язки, які не зовсім відповідають дійсності [5].

Розумово відсталі діти сприймають матеріал хаотично, безсистемно, не встановлюючи смислових зв'язків. Таким школярам для якісного запам'ятовування потрібна більша кількість повторень, ніж учням з нормальним психічним розвитком. Ці повторення потрібні не тільки для міцності запам'ятовування, а й для точності відтворення.

Недостатня активність сприймання розумово відсталих особливо виявляється при розгляданні об'єктів за несприятливих умов, а саме, коли вони знаходяться в незвичайних просторових положеннях. У зв'язку з недостатньою активністю сприймання у цих дітей з великими труднощами розвивається спостереження. Діти-олігофрени не вміють самостійно визначати певну мету, спостерігати щось, не вміють планувати свого сприймання і самостійно дотримуватись готового плану, оформляти результати своїх спостережень, з труднощами можуть розповісти про побачене. Ці труднощі становлять причини їхньої неспроможності до творчості.

У зв'язку з недостатністю осмислення при сприйманні, об'єкти сприймання значно збіднені на деталі. Сприймаючи, учні допоміжної школи виділяють лише загальні ознаки, властиві цілій категорії предметів, і дуже мало або і зовсім не виділяють індивідуальних якостей предмета. Уявлення про навколишній світ дуже поверхове. Різномірні об'єкти діти сприймають як однорідні. Уявлення розумово відсталих школярів молодшого віку характеризуються бідністю, спотвореністю. Щоб бути задіяним у творчій діяльності необхідно оперувати уявленнями глибоко і тривало, а в учнів допоміжної школи спостерігається різка зглажуваність уявлень, їх поверховість. А це в свою чергу не дає змоги дитині реалізувати свій творчий потенціал.

Своєрідність пам'яті розумово відсталих дітей полягає в зменшеній кількості матеріалу, що запам'ятовується, у темпі запам'ятовування, його якості, міцності, зберіганні, а також швидкості забування. Учень допоміжної школи не здатний швидко переключитися з однієї ідеї на іншу, відому інформацію використовувати вже в іншому завданні, що в свою чергу утруднює здатність до творчості. Це зумовлено патологічною інертністю основних нервових процесів. В розумово відсталих дітей немає

істотної різниці в довільному та мимовільному запам'ятовуванні. Вони недиференційовано ставляться до тексту при наявності мнемічної задачі і без неї. Вони надають перевагу механічному запам'ятовуванню, а розвиток логічного запам'ятовування зумовлюється методами навчання [5].

Завдяки такому пізнавальному процесу як мовлення діти з легкою розумовою відсталістю можуть проявити свою творчість: чи то в усній чи то в писемній формі. Мовлення у таких дітей розвивається сповільненими темпами, у них не з'являється потреба у спілкуванні, словниковий запас обмежений, мовлення ситуативне. Егоцентричне мовлення практично відсутнє, з'являється в період молодшого шкільного віку. Імпресивне мовлення є недорозвинене в учнів допоміжної школи, вони не розуміють часто звернене до них мовлення, метафори, епітети. Експресивне мовлення в розумово відсталих дітей є сповільненим, невиразним, монотонним, що пояснюється сповільненими темпами протікання всіх психічних процесів, емоційними особливостями дітей-олігофренів. Для даного контингенту дітей є складним як діалогічне, так і монологічне мовлення.

Слід зауважити, що дитина, психічний розвиток якої, відповідає нормі, отримує інтелектуальні почуття, емоційні позитивні переживання від виконаної роботи, і це ще більше спонукає її до творчості. Розумово відстала дитина не відчуває ніякої емоційної насолоди, позитивних переживань, оскільки у неї не сформовані вищі почуття, тому й не виникає потреби у творчій діяльності.

Дітям-олігофренам притаманний низький рівень домагань, оскільки потреба у самореалізації відсутня. Так, успіх після виконаного завдання не викликає захоплення у даного контингенту дітей, не впливає на них. Ця особистісна структура фактично несформована. Діти реагують неадекватно на успіх та невдачу.

Розумово відсталі школярі не мають адекватних уявлень про свої можливості, не співставляють їх з метою запропонованої діяльності. Це пов'язано з низьким рівнем розвитку інтелекту і первинним недиференційованим рівнем розвитку афективної сфери. Самооцінка і оцінка товаришів стає адекватнішою, починаючи з середнього шкільного віку [6].

В основі неадекватної поведінки розумово відсталих дітей лежить не тільки і не стільки інтелектуальна недостатність, скільки своєрідне поєднання інтелектуальних і емоційно-вольових, афективних компонентів, в результаті чого зрозумілі дітям мотиви адекватних дій, не стали ще дієвими, не набули особистісного смислу [2].

Вище зазначенні особливості інтелектуальної діяльності, перешкоджають виникненню у дітей з розумовою відсталістю бажання творити щось невідоме, нове.

Крім того, є ще ряд причин, через які розумово відсталі діти виявляються неспроможними виконувати завдання творчого характеру:

1) погані соціальні умови життя дітей, переважна частина яких проживає в закладах інтернатного типу і позбавлена батьківського піклування та обмежена в матеріальному плані. Так, наявність матеріалів для творчості є недостатньою, відсутня можливість в будь-яку хвилину діяти з ними;

2) відсутність відповідних психологічних умов (відчуття внутрішньої безпеки, розкнутості і свободи за рахунок підтримки дорослими її творчих починань);

3) наявність комплексу переживань, негативних оцінок негативного ставлення з боку оточуючих до учнів;

4) упередженість вихователів, вчителів та наявної у них установки обмеженості щодо творчих можливостей розумово відсталих;

5) психічна пасивність, що є первинним дефектом при олігофренії. Творчість вимагає протилежного – активності від дитини в будь-якій діяльності;

6) низька розумова працездатність олігофренів. Максимальне напруження сил у творчому процесі є однією з умов успішного розвитку творчих здібностей дітей. Розумово відсталим притаманна короткочасність та сповільненість цього процесу. Це, звичайно, ускладнює творчу діяльність, але зовсім не означає, що творчий процес у них відсутній. Розумово відсталим дітям слід докласти більше зусиль, щоб проявити свою творчість, виявити її потенціал.

7) обмеженість у свободі вибору діяльності, у чергуванні справ, у виборі способів праці. Але слід мати на увазі те, що розумово відсталі діти можуть зосередитись довготривалий час на виконанні якогось одного завдання та не вміють, не бажають переключитись з одного виду діяльності на інший, що зумовлено патологічною інертністю основних нервових процесів. Тому слід раціонально скеровувати діяльність дітей-олігофренів у відповідне русло так, щоб вони відчували емоційну насолоду, інтерес та бажання виконувати завдання і завершити його;

8) відсутність або недостатність допомоги з боку дорослих. Варто наголосити на тому, що саме їхня доброзичлива, ненав'язлива, розумна допомога так гостро і постійно необхідна [4].

Заперечення спільної мети загальної і допоміжної шкіл, відмова розумово відсталій дитині у здатності бути творцем життя є

безперспективними з соціально-педагогічної та психологічної точки зору. Не можна заперечувати наявність творчих процесів у розумово відсталій дитини. Не за продуктивністю, а за інтенсивністю протікання ці процеси часто вищі у даній категорії дітей ніж у дитини з нормальним інтелектуальним розвитком.

Творча діяльність – це здатність дивуватися і пізнавати, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях; це спрямованість на відкриття нового, здатність великого усвідомлення свого досвіду. Розвиток творчості залежить не лише від інтелектуального рівня, а й від особистісних якостей, потреб індивіда виховного впливу на нього [1].

У розумово відсталих дітей творчість є недорозвиненою, тому що відсутні або наявні в недостатній мірі умови для її розвитку, а саме: фізичні, соціально-економічні, психологічні; відсутній ранній початок розвитку творчих здібностей, заздалегідь створене середовище стимуляції творчої діяльності, максимальне напруження творчих сил; відсутність свободи у виборі діяльності, у чергуванні справ у тривалості занять однією якоюсь справою, у виборі способів праці; відсутність допомоги дорослих; наявність комплексу переживань, негативних оцінок, негативного ставлення з боку оточуючих до учнів, упередженість вихователів, вчителів, та наявної в них установки обмеженості щодо творчих можливостей розумово відсталих, психічна пасивність дітей-олігофренів, низька розумова працездатність [4].

Але, використовуючи спеціальні корекційні засоби та методи спрямовані на знімання емоційної напруги, скутості, комплексу неповноцінності, які підвищують творчі можливості, можна розвинути творчі здібності в розумово відсталих дітей, які раніше здавались зовсім неспроможними до творчості.

Список використаних джерел:

1. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. – СПб.: Союз, 1997. – 96 с.
2. Коломинский Н.Л. Развитие личности учащихся вспомогательной школы. – М.: АПН РСФСР, 1961. – 184 с.
3. Лурія О.Р. Розумово відстала дитина / Спеціальна психологія. Тексти, Частина 1. / за ред. М.П. Матвеевої С.П. Миронової, Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, Інформаційно-видавничий відділ, 1999. – 158 с.
4. Романець В.А. Психологія творчості: навчальний посібник. – 2-ге вид., доп. – К.: Либідь, 2001. – 288 с.

5. Стадненко Н.М. Нариси з психології розумово відсталої дитини. – К.: Освіта, 1967. – 116 с.
6. Шиф Ж.И. Особенности умственного развития учащихся вспомогательной школы. – М.: АПН РСФСР, 1961. – 184 с.

In the article questions the relationship between creativity and education conditions, development of personality and cognitive abilities. The causes of underdevelopment creative abilities of mentally retarded students.

Keywords: Mentally retarded child, creativity, personal qualities.

Отримано 06. 12.2010 р.